

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.75.8>
УДК 911.53(477.82)

О. Міщенко, канд. геогр. наук, доц.
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6801-7197>
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

ТАФАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТ В СТРУКТУРІ МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. ЛУЦЬКА)

У статті представлено результати наукових напрацювань щодо особливостей організації тафального ландшафту в структурі міста. Тафальний ландшафт має ціннісне, а також важливе соціально-економічне значення в житті соціуму, і може слугувати індикатором ряду характеристик населеного пункту.

Методологічну основу дослідження складає концепція конструктивно-географічного аналізу, яка ґрунтується на наукових підходах наук природничо-географічного та суспільно-географічного спрямування з метою ефективного вирішення завдань територіального планування, збереження природної та історико-культурної спадщини, гармонізації відносин у системі "людина-природа-господарство". У роботі використано системний підхід до дослідження сакрального ландшафту як цілісної організованої територіальної системи та сукупність методів, зокрема: структурно-логічного узагальнення та системного аналізу, порівняльно-географічний, історико-географічний, картографічний.

Тафальний ландшафт досліджується автором у складі сакрального, оскільки пов'язаний із обрядом, ритуалом, символом, міфом, і розглядається автором як складна природно-антропогенна чи антропогенна система, яка охоплює поховання, природну, антропогенно-техногенну складові, людину чи групу людей, які через перцепційні чинники вважають таку систему об'єктом поклоніння та пошани.

Обґрунтовано провідні чинники функціонування, зокрема: фізико-географічні, соціально-економічні умови, санітарна відповідність, транспортна доступність, наявність храмового комплексу та типи розташування тафального ландшафту в структурі міста. Проведено історико-географічний аналіз 18 кладовищ м. Луцька (зниклих, закритих, частково закритих), що дало можливість виявити їх функціональний статус на різних відтинках часу, площу, конфесійну чи іншу приналежність.

Висвітлено норми та превентивні заходи в межах сучасних та палеотафальних ландшафтів, які необхідно урахувати при активному розвитку сучасних українських міст, поглинанні досліджуваних систем новою архітектурною забудовою та місцевою інфраструктурою.

Ключові слова: тафальний ландшафт, сакральний ландшафт, кладовище, санітарні та морально-етичні норми, м. Луцьк.

Постановка проблеми дослідження. Будь-яке місто, яке має давню історію, – це "місто на цвинтарі". Упродовж історії на міських і приміських територіях постійно виникали нові кладовища і зникали старі. Дослідження некрополів у межах будь-якого міста має не лише наукове значення, а і слугує важливим чинником в системі містобудування та архітектури, садово-парковому плануванні, визначенні розташування систем комунікацій комунального господарства тощо. Процес урбанізації призвів до того, що тафальні ландшафти, які в минулому були у приміській зоні, нині знаходяться у структурі міста, загострюючи земельно-ресурсні, екологічні, етичні проблеми.

Крім того, кладовища, які є основною складовою тафального ландшафту, слугують індикаторами властивостей міста, в структурі якого вони знаходяться, оскільки вказують на численність населеного пункту, а також його межі на певному відтинку часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тафальний ландшафт у географічній науці вивчений слабо. В. Воловик запропонував цей термін й обґрунтував таксономічну систему типологічних одиниць класу тафальних ландшафтів [3]. О. Міщенко дослідила зміст поняття тафальний ландшафт, окреслила класифікаційні ознаки виокремлення та організаційну структуру досліджуваних систем [11; 12], Л. Прайс [13] за результатами детальних польових робіт на 214 кладовищах у південно-східній частині штату Іллінойс запропонував класифікацію кладовищ, враховуючи їх площу та період найбільш активного використання.

Мета статті – дослідити особливості та проблеми функціонування тафального ландшафту в структурі міста. Для досягнення цієї мети вирішувалися такі завдання:

- визначити особливості та провідні чинники функціонування тафального ландшафту в структурі міста;
- окреслити типи розташування тафального ландшафту в структурі міста;
- провести історико-географічний аналіз відкритих, частково закритих, закритих, зниклих кладовищ м. Луцька;
- охарактеризувати просторову структуру тафального ландшафту в системі міста;

– дослідити проблеми та відповідність функціонування тафального ландшафту в структурі міста Державним санітарним правилам та нормам санітарно-захисної зони.

Методика та методологія. Методологічну основу дослідження складає концепція конструктивно-географічного аналізу, яка ґрунтується на наукових підходах наук природничо-географічного та суспільно-географічного спрямування з метою ефективного вирішення завдань територіального планування, збереження природної та історико-культурної спадщини, гармонізації відносин у системі "людина-природа-господарство". У роботі використано системний підхід до дослідження сакрального ландшафту як цілісної організованої територіальної системи та сукупність методів, зокрема:

– структурно-логічного узагальнення та системного аналізу, які використані для вивчення й узагальнення теоретичних підходів до визначення змісту понять тафальний ландшафт, планувальна структура міста, обґрунтування чинників функціонування та типів розташування тафального ландшафту в структурі міста;

– порівняльно-географічний та історико-географічний – з метою порівняння стану, функціонального статусу, особливостей функціонування, кладовищ м. Луцька на різних відтинках часу;

– картографічний застосовувався з метою побудови просторової моделі розташування зниклих, закритих, частково закритих кладовищ м. Луцька.

Виклад основного матеріалу. Тафальний ландшафт доцільно досліджувати у складі сакрального, оскільки пов'язаний із обрядом, ритуалом, символом, міфом. До того ж це – глибоко культова територіальна система [11].

За функціональний статусом поховань міські кладовища поділяють на: відкриті (здійснюється поховання), частково закриті (поховання проводяться на орендованих до закриття кладовища ділянках), закриті (поховання не проводяться), зниклі (поховання на поверхні ґрунту не фіксується). Системи у складі яких знаходяться відкриті, частково закриті та закриті кладовища можна віднести до ландшафтно-технічних систем; зниклі кладовища – до власне антропогенних ландшафтів,

які частково використовуються під забудову промислових та житлових споруд, створення парків. Безперечно, місто, яке розвивається, з часом розширює свою територію, у тому числі за рахунок площі ліквідованих, тобто зниклих цвинтарів. На місці зниклих тафальних ландшафтів формуються дорожні, селитебні, промислові, а надмогильні споруди подекуди використовувалися для заощаження тротуарів та майданчиків.

У давнину міські кладовища виконували лише поховальну функцію, другорядною ж була естетична. На відміну від теперішніх кладовищ давні не мали газонів, декоративних посадок, а могильні маркери були прості та інформативні. Відмінною рисою сучасних кладовищ слугують кластери могил, які чітко відмежовуються один від одного.

На цвинтарях змінюється ґрунтовий та рослинний покрив, оскільки ями під поховання копаються на глибину 1-1,5 м, тому усі горизонти ґрунтового покриву, а також частково підстильні породи виймаються і надалі повертаються із зміненою структурою, формуючи ущільнені техногенні суміші [3].

Кладовище слугує складовою планувальної структури міста та разом із його зеленими насадженнями у більшості розвинутих країн стає частиною рекреаційного каркасу.

Рослинний покрив кладовищ змінювався з часом. Так, наприклад, наприкінці XIX століття саджали плодові дерева: черешню, сливу, горіх, а також вербу, ялину [15]. У XX ст. на українських цвинтарях почали висаджували деревні рослини, що мають пірамідальну, повислу, кулясту, або сланку крону, зокрема: тую західну, ялівець звичайний, ялину колючу, ялину сизу, ялину звичайну, березу повислу. На території міських кладовищ фіксуються дерева середньої висоти 10-20 м, які насаджують біля входів, а також використовують для створення алей, високих захисних зелених стін і смуг по периметру кладовища. Низькорослі деревні рослини 5-10 м та кущі 0,5-5 м використовуються у квітниках, другорядних алеях. Могильні кластери оздоблюють однорічними та багаторічними рослинами, зокрема: барвінок малий, який створює щільний покрив, флокс шилоподібний, що може розвиватися на будь-яких ґрунтах та переносить посуху і низькі температури, нарцис, примулу та ін.

На сучасному етапі розвитку соціуму з метою раціонального використання території міста проводиться його зонування, тобто встановлення територіальних зон за видами переважного, супутнього та допустимого використання території, а також визначення умов та обмежень забудови земельних ділянок для містобудівних потреб. Відкриті, закриті, частково закриті кладовища знаходяться у територіальній зоні кладовищ (зона розміщення об'єктів 3 класу санітарної класифікації). Зниклі кладовища у сучасній планувальній структурі українських міст як правило не враховуються.

До провідних чинників функціонування тафального ландшафту в структурі міста належать:

– фізико-географічні умови, які визначають особливості ділянки, відведеної під кладовище. Ця територія не повинна піддаватися дії зсувів і обвалів, затоплюватися чи підтоплюватися талими, дощовими і паводковими водами, та має характеризуватись легко аерованими ґрунтами, мати схил у протилежний бік від населеного пункту і відкритих водоймищ, які використовуються для господарсько-побутових потреб. При проектуванні та використанні тафального ландшафту необхідно враховувати і гідрогеологічний чинник, де максимальний рівень ґрунтових вод від поверхні ґрунту має бути не менше 2 м. У випадку перевищення рівня ґрунтових вод понад 2 м

від поверхні ґрунту, земельна ділянка повинна вважатися непридатною під кладовище [6];

– соціально-економічні умови насамперед характеризуються поглинанням тафального ландшафту системами іншого функціонального призначення. З розвитком міста, коли зростає густина його населення, виникає необхідність збільшення кількості кладовищ, а також їх площі;

– санітарна відповідність зумовлена тим, що санітарно-захисна зона від території кладовища до житлових і громадських будівель, зон відпочинку, а також колективних садів та городів повинна бути не меншою 300 м [6];

– транспортна доступність слугує обов'язковою умовою функціонування тафального ландшафту;

– наявність храмових комплексів, що посилює сакральність тафального ландшафту.

Географічне положення тафального ландшафту в структурі міста залежить не тільки від фізико-географічних, економіко-географічних чинників, а також від площі та історії розвитку населеного пункту. Відповідно до закономірностей просторового знаходження тафального ландшафту в структурі чи за межами міста можна виокремити такі його типи розташування: середнине, периферійне, віддалене.

Середнине розташування тафального ландшафту у просторовій структурі міста пов'язано з історичним розвитком населеного пункту. Тоді, коли площа міста збільшувалася, на місці кладовищ формувалася промислова, житлова забудова, а також парки та сквери. Більшість із таких кладовищ за функціональним статусом належать до зниклих, подекуди на їх місці створюють меморіальні комплекси. Однак в середній частині міста трапляються закриті, напівзакриті, а також відкриті кладовища. Велика частка таких кладовищ знаходиться біля церков.

Периферійне розташування тафального ландшафту в структурі міста, безперечно, пов'язано з історією розвитку населеного пункту, а також із формуванням в суспільстві правил та норм щодо відстані кладовищ від житлової забудови. Прийняття таких вимог пов'язано з необхідністю попередження епідемій інфекційних захворювань. Збільшення площі міста призводить до формування житлових зон біля таких кладовищ. Урбопроцеси зумовлюють необхідність перенесення таких кладовищ та створення на їх місці зелених зон.

Віддалене від міста розташування тафального ландшафту є найбільш оптимальним та відповідає Державним санітарним правилам і нормам санітарно-захисної зони. Кладовища за межами міста почали створювати ще з середини XX століття. Наприклад, відкрите луцьке міське кладовище знаходиться у с. Гаразджа Луцького району. Крім того, за межами міста можуть зберігатися тафальні ландшафти, що мають різний функціональний статус, конфесійну чи іншу приналежність та відповідати різним відтинкам часу створення та функціонування.

Наші дослідження засвідчують, що кожна релігійна громада, яка населяла українське місто у XX ст., мала окрему площу для поховання. Таким чином, створювалися кладовища, які мали певну конфесійну чи іншу приналежність, або в межах одного кладовища виокремлювали кластери. Так, наприклад, у м. Луцьку 1940 р. налічувалося 10 кладовищ, з них 3 – на той час вже були закриті. Подекуди площу одного кладовища ділили між різними релігійними конфесіями (табл. 1).

Порівнюючи схематичний план м. Луцька 1907 р. [2] та розташування зниклих кладовищ (рис. 1) можна констатувати, що більшість з них окреслювали межі давнього міста. Крім того, цвинтарі створювалися і біля церков та каплиць.

Таблиця 1. Кладовища м. Луцька, 1940 р*

№ кладовища	Адреса розташування	Конфесійна чи інша приналежність	Загальна площа, га	Функціональний статус	Не використана площа, га
1	вул. 24 п.п	католицьке	5,1	відкрите	2 га
2	вул. Льотнича	військове	0,9	закрите	–
		евангелістичне	0,4	відкрите	0,2 га
		православне	0,8	відкрите	0,7 га
3	вул. 17 вересня	єврейське	2,5	переповнене	–
4		караїмське	0,8	відкрите	0,6 га
5		православне	1,2	переповнене	–
6	вул. Володимирська	військове	2,5	відкрите	1 га
7	вул. Перацького	православне	0,2	переповнене	–
8	вул. Кременецька	православне	0,3	переповнене	–
9	вул. Шевченка	єврейське	1,7	закрите	–
10	вул. Дубенська	холерне	0,1	закрите	–

* За матеріалами державного архіву Волинської області. Р-20, Луцький міський відділ комунального господарства, оп.1, спр.34, арк.1-6.

Найдавніше луцьке кладовище було розташовано на території замку Любарта. Воно сформоване на погості церкви Іоана Богослова, зведеної в останній чверті ХІІ століття (Головний замок).

У південному нефі церкви Іоана Богослова істориками зафіксовано давньохристиянські поховання [10]. На ділянці поміж Владичою вежею і апсидою церкви знаходилися в минулому єпископські склепи (гробниці). Крім того, тут перебував так званий князівський некрополь луцької гілки Рюриковичів-Гедиміновичів [14]. Проіснувало кладовище до 1776 р., коли на його місці греко-католицький єпископ Рудницький почав розбудовувати церкву Святого Іоана, де вівтар опинився на місці колишніх поховань. За північним фундаментом зниклої церкви Св. Дмитра Великомученика (Окружний замок) істориками зафіксовано поховання ХІV-ХV століття [7].

Серед перших кладовищ м. Луцька і давньохристиянські захоронення, які розташовані між річкою Стир і Євангелівською кірхою. Остання згадка про цей цвинтар датується 1585 р.

Нині зниклий старовинний цвинтар поблизу Свято-Покровської церкви згадується у матеріалах 1710 р [1]. Він знаходився біля церкви Покрови Пресвятої Богородиці. Теперішнє кладовище займає територію, яка межує з церквою з південної сторони.

На території обласного управління Національного банку України у місті Луцьку (сучасна вулиця Градний узвіз) у 1643-1802 рр. був монастир Святого Василя. Тут знаходився кляштор бернардинів. Таку ж назву отримує і цвинтар поруч із ним (Бернардинський). На кінець ХVІІІ ст. це було основним римо-католицьким кладовищем у Луцьку. На той час воно опинилося в центрі міської забудови, тому виникла проблема у новій території. Така територія була виділена за селом Яровиця вздовж давньої Теремнівської дороги. Тоді на місці сучасного Меморіалу Слави з 1802 р. почало функціонувати парафіяльне римо-католицьке кладовище, де спочатку перезахоронювали останки з Бернардинського кладовища. Під час Першої світової війни на цьому цвинтарі почали з'являтися військові поховання, у роки Другої світової війни тут ховали багато поляків. За час свого функціонування територія кладовища розширювалася від 1,7 га до 5,1 га. У 1976 р. на місці кладовища створено Меморіал Вічної Слави. При облаштуванні меморіального комплексу кам'яні плити були демонтовані, деякі останки були перепоховані у північно-східній частині кладовища, деякі поховання перенесено на кладовища, що по вулиці Рівненській та в с. Гаразджа. Решту поховань було зрівняно із поверхнею ґрунту. У північно-східному куті кладовища

під час будівництва прокладена дорога, зараз це ріг проспекту Перемоги та вулиці Шопена.

На погості кафедрального собору Святої Трійці знаходився старовинний цвинтар, на якому збереглося кілька могил з початку ХІХ ст.

У підземеллі Хрестовоздвиженської братської церкви м. Луцька, розташований братський некрополь, якому налічується 400 років. За свідченням істориків це був один із найбільших тогочасних сакральних центрів. Хрестовоздвиженська церква, некрополь і монастирський дім становлять єдиний історико-архітектурний ансамбль Луцького братства ХVІІ-ХVІІІ століть і є пам'ятками національного значення.

Між сучасними вулицями міста – сенаторки Левчанівської та Кривий Вал знаходився старовинний Пречистинський монастир з Церквою Успіня Богородиці. Відомо щодо Пречистинського цвинтаря поруч із монастирем [9;14].

На сучасних територіях загальноосвітньої школи № 1 та обласної дитячо-юнацької спортивної школи м. Луцька знаходилося кладовище площею 1,7 га, де у ХVІІІ ст. ховали луцьких євреїв (вул. Шевченка). За матеріалами [4] поховання тут не проводилися з 1860-1870 рр. Пізніше цю територію почали забудовувати.

На колишній північно-східній околиці міста знаходилося кладовище, де ховали православних, протестантів, а також вояків російської та австрійської армій, що загинули у боях першої світової війни.

Цвинтар відмічений на плані 1928-1929 рр. [5]. За матеріалами [4] ця територія охоплювала площу 2,1 га і поділялася на три кластери евангелістичні (0,4 га), православні (0,8) та військові (0,9) поховання. Нині на цьому місці розташована 5 загальноосвітня школа міста.

На проспекті Волі, який після Другої світової війни мав назву – вулиця 17 вересня знаходилося 3 кладовища: православне (1,2 га), єврейське (2,5 га), караїмське (0,8) [4]. Крім того, тут ховали військових літунів. У 1940 р. усі ці кладовища були огорожені й перепоповнені, окрім караїмського, де частина площі була відведена під городи. Нині тут розташований сквер, каскадний будинок, зупинка громадського транспорту. Неподалік від зупинки зберігається закритий склеп із залишками поховання.

Неподалік Волинської обласної адміністрації, що на Київському майдані (колишня назва вулиці – Кременецька), у ХІХ-ХХ ст. знаходився сільський цвинтар, площею 0,3 га. Ця територія була розташована на розі двох давніх вулиць – Дубнівської та Рівненської й на початку ХХ ст. відносилася до села Дворець, яке тоді ж і приєднали до Луцька. Для влаштування майдану старе сільське кладовище і частину вулиці – знесено.

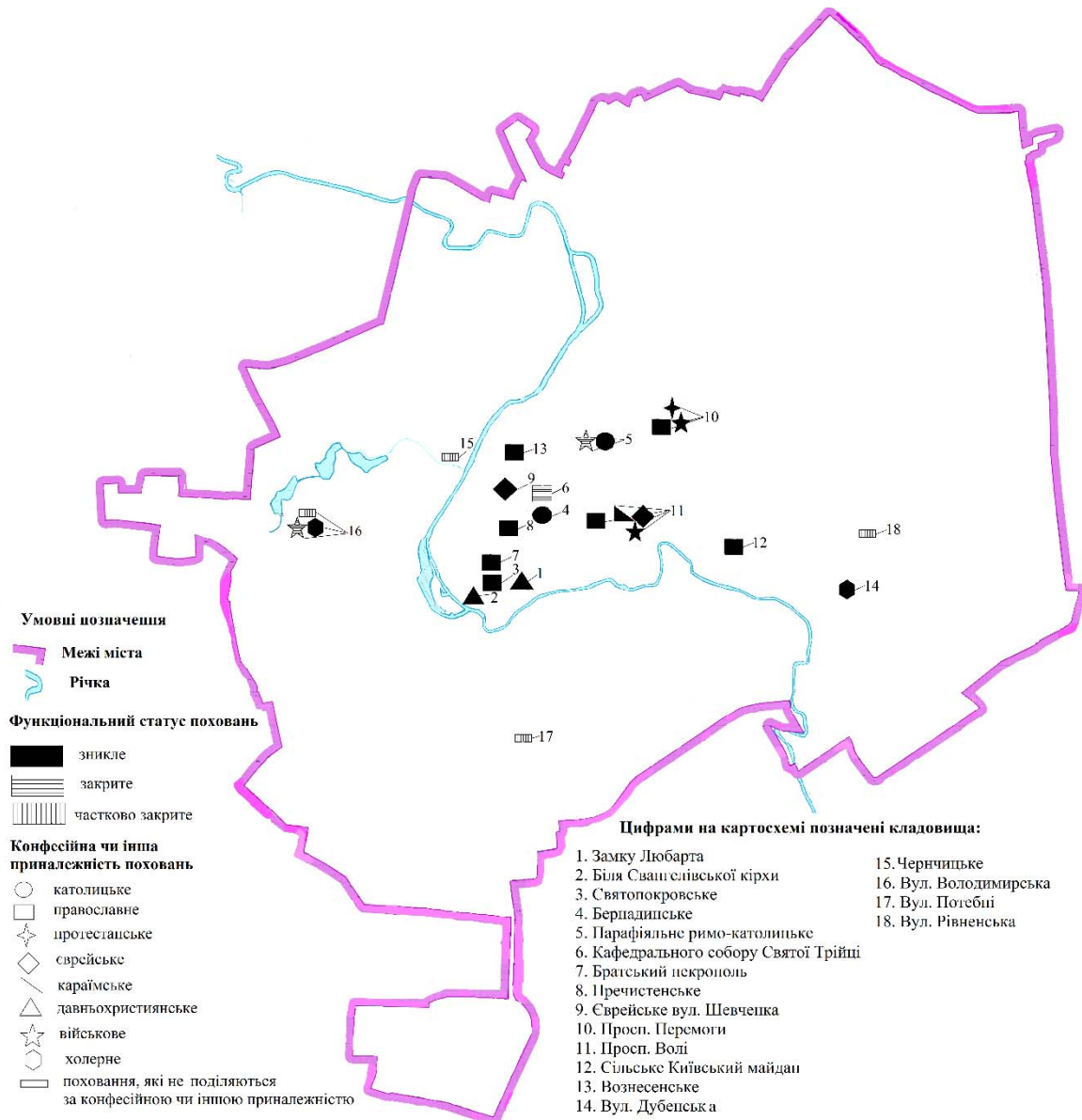

Рис. 1. Кладовища міста Луцька

На вулиці Івана Франка (колишня назва вул. Перацького) понад річкою Сапалаївка, в межах незабудованих ділянок фіксуються рештки зниклого Вознесенського православного кладовища, яке було ліквідоване у 1990 р. За даними Державного архіву Волинської області [4] у 1940 р. кладовище було переповнене й охоплювало площу 0,2 га. Тут і нині можна побачити провалені і зарослі травною могили та поодинокі пам'ятники XVI – поч. XX ст.

На вулиці Дубенській знаходилося холерне кладовище, яке створено на піщаному пагорбі у 1894 р. Площею 0,1 га під час холерної епідемії у місті Луцьку.

Нині у місті Луцьку немає відкритих кладовищ, однак налічується 4 частково закритих, зокрема на вулицях: Рівненській, Володимирській, Потебні, Чернишевського. Поблизу с. Гаразджа розташоване відкрите головне міське кладовище, загальною площею 39 га.

На перехресті вулиць Шевченка та Чернишевського розташований Чернчицький цвинтар, який почав функціонувати ще у XVII ст. Чернчиці – давнє село, яке увійшло до складу м. Луцька у 1959 р. За сучасним функціональним статусом – це частково закрите кладовище, нині його площа сягає 2,0 га. Відповідно до схеми плануваль-

них обмежень у Луцьку [8] неподалік Чернчицького цвинтаря фіксуються заболочені ділянки та території, затоплювані паводковими водами із підвищеним рівнем залягання ґрунтових вод у міжпаводковий період.

На вулиці Володимирській розташований цвинтар, який створено у XVIII ст. Спочатку тут проводили захоронення військових Російської імперії, солдат різних гусарських полків, пізніше – військових Першої світової війни. За матеріалами Державного архіву Волинської області [4] у 1940 р. кладовище складалося із двох частин: приходського з кам'яною церквою та військового. На цьому цвинтарі були і холерні поховання. У 1970 р., коли місць для захоронення стало недостатньо, нові поховання почали здійснювати поверх старих. Площа кладовища з часів 1940 р. зменшилася від 2,5 га до 1,5 га. Нині кладовище має статус частково закритого.

Наприкінці вулиці Потебні розташоване православне кладовище, загальною площею 0,8 га, за функціональним статусом – частково закрите.

У 1960 р. по вулиці Рівненській почало функціонувати кладовище, загальною площею 8,5 га. Не дивлячись на порівняно незначний термін експлуатації у 1982 р. було

закрите місцевою владою. Нині за функціональним статусом це – напівзакрите кладовище. Розглянемо просторову структуру тафального ландшафту на прикладі цього кладовища. Цвинтар знаходиться у складі ландшафтно-технічної системи міста. На його території збудована церква. Цвинтар огорожено парканом, навколо якого спостерігається тротуар з асфальтовим покриттям, який складається з різних видів ущільнених дорожніх сумішей або кам'яних матеріалів. Північна частина цвинтаря межує із автомобільною дорогою із твердим покриттям, з іншої сторони якої знаходяться житлові будинки. На захід, схід та південь від кладовища розташовані об'єкти виробничого призначення (промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі). Безперечно, таке розташування тафального ландшафту у структурі міста не відповідає Державним санітарним правилам та нормам санітарно-захисної зони, оскільки від території кладовища традиційного поховання до житлових і громадських будівель відстань менша 300 м.

Як бачимо з рис. 1 більшість кладовищ міста Луцька, зокрема: зниклі, закриті, частково закриті, нині займають центральну його частину. Рисунок розташування усіх кладовищ міста засвідчує суттєве збільшення його площі за останнє століття у напрямках – північ, південь. Міські тафальні ландшафти знаходяться в структурі ландшафтного урочища – нерозчленовані тераси з сірими опідзоленними супіщаними і легко суглинистими ґрунтами ускладнені техногенними сумішами з асфальтовим покриттям зі штучним насадженням каштану кінського, липи серцелистої, клену гостролистого, зайняті виробничою та житловою забудовою, скверами та парками.

Відповідно до плану зонування міста [8] луцькі частково закриті кладовища розташовані у територіальній зоні кладовищ (зона розміщення об'єктів 3 класу санітарної класифікації). Цю територію можна використовувати для місць традиційного захоронення, розміщення культових та обрядових споруд, колумбаріїв, озеленення, благоустрою. Серед супутніх видів використання таких ділянок можна виокремити: розміщення споруд інженерно-транспортної інфраструктури, що необхідні для функціонування кладовищ, зелених насаджень спеціального призначення; до допустимих (потребують спеціального дозволу або погодження) – автомобільні стоянки для тимчасового зберігання транспортних засобів, для обслуговування об'єктів зони.

Особливості формування сучасних українських міст, специфіка їх забудови призвели до того, що тафальні ландшафти, які створювалися у різні часи, поглиналися новою архітектурною забудовою та місцевою інфраструктурою.

Кладовища не зникають, а багатівікові нашарування давніх поселень і поховань містять у собі не лише наукову та енергетичну інформацію, а також можуть бути джерелом інфекційних захворювань. Території, де на місці зниклих кладовищ збудовані житлові, виробничі або соціальні об'єкти необхідно маркувати відповідними інформаційними вказівниками.

Наші дослідження засвідчують, що створення житлових, виробничих і соціально-культурних комплексів на місцях, які пов'язані з похованнями, суперечить міжнародній практиці, санітарним, а також морально-етичним нормам. Найоптимальніше на місці зниклих кладовищ створювати садово-паркові ландшафти, при цьому етично, ціннісною, а також сакральною складовою такого "перетворення" ландшафту повинно бути перетворення кладовища в осуарій (наприклад кісткосховище в Седлеці, катакомби Парижу та Риму). В Америці останки кладовищ, що зникають, часто кремують. Кремація як вид

поховань розповсюджена у Північній Америці, Європі, а також обов'язкова у країнах Північної та Східної Азії.

В Україні діють три крематорії, зокрема у містах мільйонерах – Києві, Харкові та Одесі. В Донецьку, Дніпрі та у Луцьку вони не добудовані або знаходяться на етапі проектування. Кремація в Україні змінить містобудівну ситуацію, покращить екологію міста, понизить санітарно-гігієнічну напруженість, суттєво змінить малюнок тафального ландшафту.

Висновки.

1. До провідних чинників функціонування тафального ландшафту в структурі міста належать: фізико-географічні та соціально-економічні умови, санітарна відповідність, транспортна доступність, наявність храмових комплексів. За функціональний статусом поховань міські кладовища поділяють на: відкриті, частково закриті, закриті, зниклі.

2. Відповідно до особливостей знаходження тафального ландшафту в структурі чи за межами міста можна виокремити такі його типи розташування: серединне, периферійне, віддалене.

3. Історико-географічний аналіз м. Луцька дозволив виявити в його межах 18 зниклих, закритих та частково закритих кладовищ.

4. Дослідження просторової структури тафального ландшафту в системі міста Луцька показує розташування кладовищ поблизу житлової та виробничої забудови.

5. Розвиток сучасних українських міст прискорив процес "поглинання" кладовищ сучасною міською інфраструктурою, що призвело до невідповідності розташування тафального ландшафту в структурі міста вітчизняним та міжнародним правилам та нормам. Розробка заходів функціонування тафальних ландшафтів у структурі міста, які забезпечать їх збереження, покращення естетичного та санітарного стану стане метою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

- Архив Юго-западной России, ч. 1, т. 4, С. 334.
- Весь Юго-Западный край: Справочная книга торговых, промышленных и фабрично-заводских предприятий, административных учреждений и крупного землевладения в губернии Киевской, Волынской, Подольской. – К., 1907. – С.640.
- Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : монографія / В. М. Воловик. – Вінниця, 2013. – 464 с.
- Державний архів Волинської області. Р-20, Луцький міський відділ комунального господарства, оп.1, спр.34, арк.1-6.
- Державний архів Волинської області, ф. 338, оп. 1, спр. 189.
- Державні санітарні правила та норми "Гігієнічні вимоги щодо облаштування і утримання кладовищ в населених пунктах України". – К.: Державна санітарно-епідеміологічна служба України, 1999. – 13 с.
- Кучера М. П. Археологические исследования Волынского отряда / М. П. Кучера // Археологические исследования на Украине 1968 г. – Вып. 3. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 242–245.
- Луцьк. План зонування міста. Схема планувальних обмежень: Луцька міська рада. Містобудування [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/mistobuduvannia>
- Колосок Б. Луцьк: Архітектурно-історичний нарис / Б. Колосок, Р. Метельницький – К.: Будівельник, 1990. – С. 48.
- Малевская М. В. Исследования церкви XII в. в Луцком замке / Малевская М. В. // А О 1985 года. – М.: Наука, 1987. – С. 365.
- Мищенко О. В. Історико-географічні аспекти формування та функціонування тафальних ландшафтів / О. В. Мищенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : географічні науки. Вып. 10. – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2019. – С. 42-47. DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-6
- Mishchenko O. V. Structural organization of sacred landscapes / O. V. Mishchenko // Journal of Geology, Geography and Geocology, 2019. – 28 (3), P. 487-494. DOI: 10.15421/111944
- Price L. W. Some results and implications of a cemetery study / L. W. Price // Professional Geographer, 1966. – 18, 7-201.
- Сайчук Б. Храми і цвинтарі старожитнього Луцька / Б. Сайчук // Науково-інформаційний збірник ЛДІКЗ "Старий Луцьк". – Луцьк. – Вып. II. – С. 5-40.
- Славянские древности. Этнолингвистический словарь / Под редакцией Н. И. Толстого. – М.: Международные отношения, 1995. – Т. 2. Д-К. – С.503.

References:

1. Arhiv Jugo-zapadnoj Rossii, ch. 1, t. 4, S. 334.
2. Ves' Jugo-Zapadnyj kraj: Spravochnaja kniga torgovo-promyshlennyh i fabrichno-zavodskih predpriatij, administrativnyh uchrezhdenij i krupnogo zemlevladienija v gubernii Kievskoj, Volynskoj, Podol'skoj. – K., 1907. – S.640.
3. Volovyk V. M. Etnokulturni landshafty: rehionalni struktury i pryrodokorystuvannia : monohrafiia / V. M. Volovyk. – Vinnytsia, 2013. – 464 s.
4. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti. R-20, Lutskiy miskiy viddil komunalnoho hospodarstva, op.1, spr.34, ark.1-6.
5. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti, f. 338, op. 1, spr. 189.
6. Derzhavni sanitarni pravyla ta normy "Hihienichni vymohy shchodo oblashtuvannia i utrymannia kladovyshch v naselenykh punktakh Ukrainy". – K.: Derzhavna sanitarnoepidemiolohichna sluzhba Ukrainy, 1999. – 13 s.
7. Kuchera M. P. Arheologicheskie issledovanija Volynskogo otrjada/ M. P. Kuchera // Arheologicheskie issledovanija na Ukraine 1968 g. – Vip. 3. – K: Nauk. dumka, 1971. – S. 242–245.
8. Lutsk. Plan zonuвання міста. Skhema planuvalnykh obmezhen: Lutska miska rada. Mistobuduvannia [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/mistobuduvannia>
9. Kolosok B. Lutsk: Arkhitekturno-istorychny narys / B. Kolosok, R. Metelnytskyi. – K.: Budivelnik, 1990. – S. 48.
10. Malevskaia M. V. Issledovanija cerkvi XII v. v Luckom zamke / Malevskaia M. V. // A O 1985 goda. – M.: Nauka, 1987. – S. 365.
11. Mishchenko O. V. Istoryko-heohrafichni aspekty formuvannia ta funkcionuvannia tafalnykh landshaftiv / O. V. Mishchenko // Naukovy visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – Seria : heohrafichni nauky. Vyp. 10. – Kherson: Vydavnychiy dim "Helvetyka", 2019. – S. 42-47. DOI 10.32999/ksu2413-7391/2019-10-6
12. Mishchenko O. V. Structural organization of sacred landscapes / O. V. Mishchenko // Journal of Geology, Geography and Geoecology, 2019. – 28 (3), P. 487-494. DOI: 10.15421/111944
13. Price L. W. Some results and implications of a cemetery study / L.. W. Price // Professional Geographer, 1966. – 18, 7-201.
14. Saichuk B. Khramy i tsyntari starozhytnoho Lutsk / B. Saichuk // Naukovo-informatsiinyi zbirnyk LDIKZ "Stary Lutsk". – Lutsk. – Vyp. II. – S. 5-40.
15. Slavjanskije drevnosti. Jetnolingvisticheskij slovar' / Pod redakciej N. I. Tolstogo. – M. : Mezhdunarodnye otnoshenija, 1995. – T. 2. D-K. – S.503.

Надійшла до редколегії 07.10.19

O. Mishchenko, PhD Geography, Associate Professor
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6801-7197>
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

TAFAL LANDSCAPE IN THE STRUCTURE OF THE CITY (FOR EXAMPLE, LUTSK)

The article presents the results of scientific work on the features of the organization of the tafal landscape in the city structure. The tafal landscape is valuable and has the great socio-economic importance in the life of the society and can serve as an indicator of a number of characteristics of a settlement.

The methodological basis of the study is the concept of structural-geographical analysis, which is based on scientific approaches of natural sciences and socio-geographical directions in order to solve effectively the problems of territorial planning, preservation of natural and historical and cultural heritage, harmonization of relations in the system "man-nature-economy". The paper uses a systematic approach to the study of the sacral landscape as a whole organized territorial system and a set of methods, in particular: structural-logical generalization and system analysis, comparative-geographical, historical-geographical, cartographic.

It is reasonable to study the tafal landscape as a part of the sacred, because it is connected with the rite, ritual, symbol, myth. The author considers it to be a complex natural-anthropogenic or anthropogenic system that covers burial, natural, anthropogenic and anthropogenic-technological components, a person, or a group of people who, through perceptual factors, consider such a system to be an object of worship and honor.

The leading factors of the functioning of the tafal landscape in the structure of the city are substantiated, in particular: physical-geographical and socio-economic conditions, sanitary compliance, transport accessibility, availability of the temple complex. The regularities of the spatial arrangement of the studied systems are investigated and the following types are distinguished: middle, peripheral, remote. It is proved that with the development of the city, its area is increased, and the spatial location of the tafal landscapes is changed.

Historical-geographical analysis of 18 cemeteries of Lutsk (disappeared, closed, partially closed) was carried out. The investigation made it possible to reveal their functional status at different period of time, area, confessional or other affiliation. The draft of all the cemeteries of the city shows a significant increase in its area over the last century in the directions – north, south. Among the functioning cemeteries of Lutsk there are 1 cemetery (outside the city) and 3 partially closed, which according to the zoning plan are located in the territorial area of the cemeteries.

The norms and preventive measures within the limits of modern and paleotafal landscapes, which should be taken into account in the active development of modern Ukrainian cities, and when the studied systems are absorbed by the architectural development and local infrastructure, are highlighted.

Keywords: tafal landscape, sacral landscape, cemetery, sanitary and moral standards, Lutsk.

E. Мищенко, канд. геогр. наук, доц.
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6801-7197>
Восточноукраинский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина

ТАФАЛЬНЫЙ ЛАНДШАФТ В СТРУКТУРЕ ГОРОДА (НА ПРИМЕРЕ г. ЛУЦК)

В статье представлены результаты научных работ относительно особенностей организации тафального ландшафта в структуре города. Тафальный ландшафт имеет ценностное, а также важное социально-экономическое значение в жизни социума, и может служить индикатором ряда характеристик населенного пункта.

Методологическую основу исследования составляет концепция конструктивно-географического анализа, основанная на научных подходах наук естественно-географического и социально-географического направления с целью эффективного решения задач территориального планирования, сохранения природного и историко-культурного наследия, гармонизации отношений в системе "человек-природа-хозяйство". В работе использован системный подход к исследованию сакрального ландшафта как целостной организованной территориальной системы и совокупность методов, в частности: структурно-логического обобщения и системного анализа, сравнительно-географический, историко-географический, картографический.

Тафальный ландшафт изучается автором в составе сакрального, поскольку связан с обрядом, ритуалом, символом, мифом и рассматривается автором как сложная природно-антропогенная или антропогенная система, которая охватывает захоронения, естественную, антропогенно-техногенную составляющие, человека или группу людей, которые через перцепционные факторы считают такую систему объектом поклонения и уважения.

Обоснованно ведущие факторы функционирования, в частности: физико-географические и социально-экономические условия, санитарная соответствие, транспортная доступность, наличие храмового комплекса и типы расположения тафального ландшафта в структуре города. Проведен историко-географический анализ 18 кладбищ г. Луцка (исчезнувшие, закрытые, частично закрытые), что позволило выявить их функциональный статус на разных отрезках времени, площадь, конфессиональную или иную принадлежность.

Изучены нормы и превентивные меры в пределах современных и палео тафальных ландшафтов, которые необходимо учитывать при активном развитии современных украинских городов, поглощении исследуемых систем новой архитектурной застройкой и местной инфраструктурой.

Ключевые слова: тафальный ландшафт, сакральный ландшафт, кладбище, санитарные и морально-этические нормы., г. Луцк.